

HANGORÁJÁVAL DALIDÓS KÖRÚTRA INDULT

Összesepregetett apróságok Nyizsnyay Gusztávról

Dédelgető nagy-, úk-, szépanyák hozományládája rejtegette a kéziratos füzetet, meglepően jó állapotban maradt fenn. Az örökös engedélyével kézbe vettem. Nagyfelbontású képsorozatot készített róla dr. Bónus Béla, ez helyismereti gyűjteménybe került, teljességében mutatja magát, tetszőlegesen nézegethető, megállt a szakadás. Bemutatom, előrebocsátva, hogy a vendégszövegek szóalakjain, helyesírásán nem változtattam.

Elő- és hátlapja 180x255, gerincvastagsága 17 mm. Borítása nyomottmintás fekete keménykarton, kötése varrott, előlapján barokk aranycirádában: Nyizsnyay Gusztáv összes költeményei. Tartalmi részét dátumok keretezik: 1859. október 2-án a *Dalvirágok Petőfi Sándor ismeretlen sírjáról*, 1862. január 5-én pedig a *Nefejejsék Cserháton töltött boldog perceim emlékének* című kottás dalgyűjteményeinek előfizetőit, recenzens sajtóját listázta a füzet végén.

Az előlap verzőján függőleges, nyújtott oktaéderben önpottré: rézsút ülő helyzetben, bal keze fejét támasztó, könyöke széktámlán nyugszik. Kalapja akár festőművésze. Színe, mint nadrágja: őzbarna. Mandzsettás zakója meghatározhatatlan kék. Csokornyakkendője csupán sejlik. Jobb keze hangorája nyakát markolja. Bajsza kackiás, szakálla növendék eddig ismert, egyetlen fényképéhez képest, alatta szignója. A címlap szerint első füzet van előttünk. A harmadik oldalon díszes betűkkel dedikáció: „Nyizsnyay-Schéner Iréne kedves Nőmnek ajánlva.” A következőn fohász: „Minden óram, minden pillanatom Legyen tiéd, imádott drága honom! A szerző.” Az előrevetett tartalomjegyzék a „Népdalok” 33 darabjával kezdődik, címként szolgál minden kezdősor első két-három szava. Csillaggal jelölte, amelyekhez zenét is írt, tizenháromat számláltam össze. Beljebb huszonnyolc piros, kékkel kilenc, ugyanennyi mindkét szín csillaggal együttesen jelölt. Hogy miért, kutatás válaszolja meg. Valójában a népies dalköltészet műdalszövegei e gyakran asszonáncvégződésű, szabálytalan ritmusú, igencsak négysoros, három-négy versszakokból építkező versek. Szerelemről, borról szól bennük. A szabadságharc bukását külön verselte meg. *A Hon, szerelem, barátság* ciklus 63 versét sorolja ezután. A cikluscímet belül kétszer ismételte, másodsor kiegészítette az „E három szent kell nekem” Petőfi-parafrazissal. („Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem!”) A jegyzék eltér a belső számozástól, ellenben a sorrend egyező. Itt jelzéseket nem használt, de semmi nem zárja ki, hogy gitárjával „dallva” elő nem adta ezeket is. Háromról mondható el, hogy bujdosóvers. Két versben feleségét szólítja meg, egyet-egyet Tompa Mihálynak, Almási Balog Zoltának, és a Patikárius testvéreknek címzett. Tompát nem kell bemutatni, Almási Balog és a Patikárius testvérek korának híres zenészei voltak. Hiányzó lapok miatt töredék az *Ős Apáink* és a *Rád gondolkodok*, a *Hattyúdalkok* és az *A bíró*. Ahogy hiányzik egyik vége, úgy hiányzik a másik eleje. Nincs a tartalomjegyzékben, jelzet nélkül lapul a törzsanyagban a *Világosi siralom* (1849. augusztus 13-án) című epikus költemény. Aránytalan, javítgatott 51 sorban hat versszakos töredék. Hasonló a törzsanyagot záró *A helység kulcsa* tíz versszakos 454 sora. Ennek szerzői jegyzete: „Igaz történet. A kulacs még most is meg van Sz. I. ügyvéd tulajdonában H. M.V-en. Kútfő: több, még élő tanú elbeszélése.” Az utolsó lapokon a már említett előfizetői-, és sajtófelsorolás. A *Nefejejséké* nyolc kéthasábos oldal, a *Dalvirágoké* nem tűnik teljesnek. Ezek értelmezéséhez másként, mint megszoktuk, de fel kell rajzolni életét.

Már államalapításunk korában „dinasztikus érdekszálak” fűződtek a Piastok és az Árpádház között, a XI. század végére kialakult a lengyel-magyar közös határvidék. A Nyizsnyay névhez kötődő családkorról koronként változó névalakokkal ír Nagy Iván, első említésük 1699-ben van, mikor Árva vármegyében nemesi címerlevelet nyertek. A család helyben maradt ága kihalt, másik ágon Krassó, Pest és Heves vármegyében éltek.¹ Dalszerzőnk nagyapja később, a lengyel szabadságharc bukása, 1795 után érkezett, nyilván vagonfőnök. Unokája adatait a *Zenészeti lapok* közölte az egri római katolikus plébánia anyakönyvéből: 1829. október 12-én született, Augustinus Alexius nevet kapott Stephanus Nyizsnyánszky iparos és Anna Mukk gyermekeként.² Évvél később a vásárhelyi sajtó részletez: apja gombkötő- és paszománykészítő kisiparos, ő a harmadik gyermekük. Bátyjairól annyit írt, hogy József a Migray grófnak házitánító, Ferenc pedig Károlyi György uradalmi gazdatisztje, részt vett a szabadságharcban, utána a Dunántúlon bujkált.³ Adatközlő a dalszerző leánya, Aranka, a jeles kisdédó volt. A szülői házat napjaink múltkutatója egri helytörténetész munkájából azonosította: azon a téren állt, mely az akkori dokumentumokban „a város piacza”-ként szerepelt. Nevét 1850 körül kapta Dobó Istvánról. Szemben az 1796-ban épült minorita templom, közelében két, máig városképi jelentőségű egyemeletes barokk épület. A XX. század elején az országos Hangya Szövetkezet helyi csoportja működött benne. Kossuth Lajos nevet viselte a tér, mikor fénykép készült 1942. június 20-án a frontra induló 14. honvédezredről.

Az ismeretlen fotográfus felvételén a sarokerkélyes, palatetos épület homlokzatán a zászlók takarása ellenére jól kivehető a Hangya felirat. 1969-ben lebontották, üzletközpont épült helyén.⁴

Előmenetelét a mecénás, műgyűjtő, magyar nyelvű tanítóképzést elindító Pyrker János László ciszterci szerzetes, egri főegyházmegeyei érsek támogatta. Iskolai tanulmányait 1845-ben Kassán, Kohaut (Klabauszky) Venczel premontrai rendházfőnök, gimnáziumigazgató alatt a philosophiai osztályban fejezte be.

NYIZSNYAY GUSZTÁV SZOBRA

PÁSZTOR JÁNOS ALKOTÁSA 1978 ŐSZÉN KERÜLT
A NÉPKERTBŐL MAI HELYÉRE.
2010-BEN NÁVAY SÁNDOR RESTAURÁLTA.

Pártfogója jóvoltából több családnál házitánító lett, míg be nem állt a honvédseregbe. Életrajzírója szerint az első utászkar főhadiszázként harcolt a fegyverletételig.⁵ Későbbi közlés szerint bujdosni kényszerült azon a szabolcsi, hevesi vidéken, ahol korábban házitánító volt. Bujdosó zajtalanul él, és nem álnév az álnév, ha ketten használják. Igaz, vagy sem, a betyáromantika soká nem tartott. Esztendőre Világostól már amnesztiáról írtak az újságok, például a debreceni *Csokonai Lapok* két alkalommal összesen 318, kegyelemben részesült személy nevét sorolta. Haynau után, Bach belügyminiszter idejében enyhülés mutatkozott, ezzel együtt spionnak állni kifizetődő volt.

Nagy Iván „a mai helyesírásra” utal a névalak változásával, Langer Viktor szegedi zeneigazgató sem írt bujdosásról, álnévről. Kézenfekvő, hogy gyakori közszereplése miatt rövidült, így ismerték meg, így adta hát ki műveit. Annyi bizonyos, hogy magyarosra igazítva ekkor kezdte nevét így használni, de nemcsak ő, hanem Ferenc bátyja is, örizve a szülőföld, az Árva folyó menti lengyel ajkú templomos kis falu, Nyizsnya emlékét. Hivatalos névváltozásának nyoma sincs.

**BEER JÓZSEFFEL MAKÓN,
AZ 1869-BEN KÉSZÜLT
VIZITKÁRTYÁN.
(FELLETTÁR BÉLA GYŰJTÉSE)**

Füzetvégi feljegyzésében található szintén Nyizsnyayként Ferenc bátyja: Parádra küldte neki a *Nefejejsék* előfizetői ívét. Konzolidált körülmények között élt már ő is, családot alapított. Egy fiáról, Ivánról tudunk, ott született 1870. január 14-én. Teológiai tanulmányok és templomi szolgálat után 1892-ben pappá szentelték, az egri szeminárium teológiatanára, tanfelügyelő, vallástudományi cikkek, könyvek szerzője, műfordító, a papnevelő könyvtárhoz, lelki-igazgató volt 1908-ban bekövetkezett haláláig.⁶ Dalszerzőnk mentora-ihoz, katolikus vallásához hű maradt: 1863-ban írta egyetlen megmaradt és kiadatlan, magyar egyházi énekekből felépített művét, a *Szent Mise zengemények*-et szólóének, orgona és négyszólamú férfikarra, Peitler Antal József váci püspöknek ajánlotta. Tételei a katolikus szentmise szerkezetét követik: Introitus, Glória, Graduale, Sanctus, Elevatio, Communio. Major jegyzetben írta: „Kézirata T. Nyizsnyay Aranka tulajdonában. Címlapját, mint sok más művét, Nyizsnyay rajzolta meg kalligrafikusan, szinte nyomtatás-szerűen.” Rajta kívül még látta Péczely Attila, véleménye ismert: dilettáns, invenció nélküli munkának tartotta. Újabbban „az alkotmány visszaállításának ünnepével,” a kiegyezéssel összefüggésben emlegette Nyizsnyay kutatója, pedig korábbi alkotás. A kézirat lappang, a feltételezett helyeken nem található, pillanatnyilag senki hozzá nem szólhat a kérdéshez.⁷

Zajongó, nyilvános, sok embert megmozgató rendezvényt ritkán engedélyeztek a szabadságharc után. A házi muzsika nem esett akkor szigor alá. *Musica quid biberint* ok a zenére, ha jótékonyaságból szervezik, kevésbé korlátozta hatalom, és mindig volt kiket felsegélyezni.

Sok, e célból szerveződött, nevük szerint „Ének Zene és Szavalati Műtársulat” alakult, hogy „szavalati és zenészi műversenyeket,” más köntösben: „zene- és szavalati akadémiákat” tartssanak. Nyizsnyay is, változó személyi felállású „műverseny-társulattal,” és hangorájával dalidós körutakra indult. Maga a *dalidó* a daridó főnév mellékalakja: énekkel, zenével, táncsal, eszem-iszommal járó lakoma – írja szűken értelmezve *Pallas Nagylexikona*. Igényes muzsikusi műsorában versmondás is szerepelt, és nem csak kávéházi, báli, de rendszeres színházi program volt. A Nemzeti többször hirdette: „a színházi álarcos dalidók mához egy hétre kezdetnek meg a nőegylet vigalmával.” Ezeket Jókai, Mikszáth is tolla hegyére tűzte időnként. Mai nyelvészeti szakirodalmunk e szóalak bölcsőjének Losonczy László 1852-ben publikált *Egy dalidó vége felé* című versét tartja, szemben Arany Jánossal, aki Jókai szóalkotásának vélte a *Szegény gazdagok*-ról írt bírálatában.⁸ Nyizsnyay a Dunántúl kivételével számtalan helyen felbukkant Budapesttől Debrecenig, Szabadkáiig. 1853-ban már városunkban tartózkodott, a következő évben eljutott Békéscsabára, onnét a Maros-partra. Cserey Ignác, a szabadságharc székely honvédezedése (hét év várfogság után) vette pártfogásba. Talán az ő sugallatára lett „tollvezető” a makói városházán Gregor István főjegyző keze alatt 1854-55-ben. Cserey később előfizetői gyűjtést indított pártfogoltja műveinek kiadására, felhívását a *Vasárnapi Újságban* és a *Napkeletben* is közzé tette. Ez lett a *Dalvirágok*. Meglepő, hogy maga Cserey nem szerepel a listán, ahogyan Dedinszky József, a makói ifjúság vezéralakja, később országgyűlési képviselő sem, pedig ő is fontos patrónusa volt. Itt kell megemlíteni Beer Józsefet, délvidéki hegedűs kamarazenesztársát. Nyizsnyay kutatója egy Beer mű nyomtatott kottáját a Bethlen Gimnázium Baranyi-tékájában, ugyanitt nyolc, cím szerint fel nem sorolt „részben kézirat” Nyizsnyay dalművet vizsgált, fellépéseikről az 1863-64. év zenei programjai kapcsán írt. Az ő gyűjtése közös fényképük is, mégsem ismertette annak segédinformációját, pedig ez az általánosan elterjedt Nyizsnyay arcmás. Divatos vizitkártyának készült 1869-ben Plohn Illés makói fényképészeti üveg műtermében, Friedmann Cili Vitéz utca 329. számú házában. Két Beer Józsefet ismerünk e korból, megnyugtatóan egyikről sem jelenthető ki, hogy valaha Nyizsnyay dalidós társa volt.⁹

Rövid makói tartózkodás után visszatért Hódmezővásárhelyre szállásadójához, Schéner Irénéhez, néhai Póka Sándor ügyvéd, ’48-as nemzetőrszázad-kapitány özvegyéhez. Vásárhelyen 1855-ben szervezett zenekart *Az én hivatásom* című versében mutatta be: cimbalom, bőgő, hegedű, klarinét, gordonka, pengedű (gitár) szolt együtt. Két muzsikusi társával, Pecsényánszky Józseffel és Matók Bélával zenei folyóiratot akart indítani, olvasható egyik beszámolójában.¹⁰ Mindkettőjük neve szerepel a füzet listáján. Pecsényánszky szintén menekült lengyel nemesek leszármazottja, vásárhelyi kötődése még nem tisztázott. Palotásy János néven vált ismertté, emlékéét Jászberényben róla így nevezett iskola őrzi. Matók Béla pedig „egy időben a város költői erejű, zenében is nem közönséges jártasságú főügyésze volt.”¹¹

Anyakönyvezett nevéen kötött házasságot 1856. május 25-én szállásadójával, vállalva három félárva Póka gyermek felnevelését. Melléjük született Aranka, Gusztáv, Irén.¹² Vásárhelyen ekkor csak algimnázium, Nagykőrösön viszont főgimnázium is volt, ott élt sógornője családjával, ott tanított barátja, Losonczy László költő. Odaköltöztek hát. Nyizsnyay gyakran időzött Pesten is, széleskörű ismertségre tett szert. Legújabb adatok szerint zeneművei nyomtatásban először nagykőrösi évei alatt jelentek meg. A *Szegedi ibolya* című csárdását követte az akkor elhunyt népszerű író-humoristával személyes kapcsolatot feltételező *Beöthy László emléke* című „bús magyar” kétoldalas zongorakotta Vajda János lapjában.¹³ Listáján számtalan nagykőrösi kiválóság nevét találja: Arany János, Ballagi Károly tanár, később királyi tanácsos és tanfelügyelő, Szabó Károly görög nyelvtanár, történész-műfordító. Elyássy Gyula ügyvéd, lapszerkesztő. dr. Károlyi Sámuel városi tisztifőorvos, Arany barátja, orvos. Tomori Anasztáz mérnök, tanár, majd a MTA és a Kisfaludy Társaság tagja. Ádám Gerzson nemzetőr, tanár, a Nagykőrösi Athenás írója. Ágai Adolf: eredeti neve Rosenzweig, nagyapja is részt vett a lengyel szabadságharcból, ő nem úszta meg a szibériai száműzetést. Arany János tanítványa, a *Borsszem Jankó* élclap alapítója, Porzó álnéven tárcaíró. Ismert szóalak a gitár már Bethlen Gábor udvarában, Porzó egyik írásában mégis az ország első hangorásának nevezte Nyizsnyayt. Nyelvújítás kori, gyökeret verni nem tudó gyűjtőfogalom ez a származékszó (szájharmonika = szájhangora). „... a kézi hangorák a napszámosok s a szegényebb sorsúak közt – kivált mulatságból tett kirándulásaik alkalmával – még a mai nap is legkedveltebb, elterjedtebb hangszerek közé számíthatók, s ép úgy nem nélkülözhetik azokat, mint rövid csutorájú pipáikat.”¹⁴ Egyáltalán nem hízelegően a szakirodalom a „lelkes naturalistákhoz” sorolta Nyizsnyayt. A zenekritikus általánosságban ezt írta róluk: „a naturalistákat annál gyakrabban látjuk azonban, nem érdemelt cifra tollakkal pompáskodni a zeneszerzés mezején, hol sokszor oly arcátlan, hogy még a győzelem koszorújára is áncsinkoznak. Távol legyen tőlünk, hogy a naturalismusnak ezen erőszakos tolkodását mindenkor a meggyőződésből eredő önhiittségnek tulajdonítanánk; ellenkezőleg, inkább a zenészet teréni járatlanság s tudatlanságnak rójuk fel. Az efféle egyes művészkedni vágyó iparlovagok, kik itt-ott találkoznak, anélkül is végre nem sok vizet zavarnak, miután elébb-utóbb napvilágra jön a nagy közönség előtt haszontalan sáfarkodásuk.”¹⁵

A Póka gyerek, a László, nem szekundált, visszatértek Vásárhelyre 1862-ben. Mostohája itt szervezett dalárdájának tagja és rendőrkapitány lett. Szántó Kovács és társai, Jáger Mari és bűnbandája pellengérré állításával írta be magát a város bűnügyi históriájába.

Összegezve: az utólagos javítások, jegyzetek ellenére a füzet tisztázta, ami nem tárja elénk sike-reit, kudarcait. Ám dokumentálja élete azon szakaszát, mikor egyike lett azoknak, „kik a nagykőrösi Athenaeum alkotói.” Húsz esztendő még adatott neki...